

УДК: 327(560)+327(53)
Примљено: 20. јануара 2011.
Прихваћено: 04. марта 2011.

Српска политичка мисао
број 1/2011.
год. 18. vol. 31.
стр. 337-346.

Вахид Абд ал Мегид

Египатски истраживач и мислилац – Каиро
(Превео Драган Тодоровић)

ДИНАМИЧНОСТ ТУРСКОГ КРЕТАЊА И СТАТИЧНОСТ АРАПСКИХ ПОЛИТИКА*

Динамичност и статичност у спољним политикама држава у вези су с визијама оних који доносе одлуке о улози тих држава на регионалном и међународном плану. Динамичност означава активну политику испољавања иницијативе и везује се за оне визије чији су циљеви спровођење неких промена у регионалним односима (и међународним када је реч о великим државама), али и прилагођавање неким променама које су се већ десиле и креирање неких нових односа ради постизања доминације над супротстављеним политикама, блокирања утицаја тих политика или минимизирања њиховог деловања. Статичност, насупрот томе, означава остајање на позицији реакције у најопштијем смислу, тј. изражавање политике конзервативизма која настоји да сачува постојеће стање без разматрања могућности да буде иновативнија него што јесте и без икаквог новог садржаја у погледу будућности.

Зато, ако кажемо да је динамичност у регионалним активностима на Блиском истоку постала значајна одлика турске спољне политике која је саму себе обновила, изневши јасну визију како своје улоге, тако и будућности овог региона, онда је статичност та која изражава актуелно стање арапских регионалних режима и водећих арапских држава које спроводе политику конзерватизма.

Можда суштински проблем и није толико у облику ових конзервативних политика, колико у домету њиховог испољавања у суочавању са новим догађајима у региону, где је постало тешко

* Текст је преведен са арапског језика и преузет из научног часописа „Шуун арабија“ (Арапски послови), којег издаје Лига арапских држава (Арапска лига) са седиштем у Каиру, број 141 за 2010. годину. Главни уредник је амбасадор Саид Рифат од кога смо и добили дозволу да се чланак преведе и објави.

ако не и немогуће очување постојећег стања након што је америчка инвазија на Ирак продрмала то стање у намери да га измени и изгради „Велики Блиски исток“ или „Нови Блиски исток“, после напада 2003.

Ова инвазија која је изведена под мотом рата против тероризма с једне стране, и ширења демократије с друге, пропала је, што је довело до ревизије америчке политике, ревизије покренуте још од последњих дана администрације Буша Млађег. Њен неуспех, међутим, није вратио регион у оно стање у коме је био пре тога. Дошло је до промена у односима и активностима. Иран је заузео снажнију позицију него раније, након што је пред његовим утицајем попустила ирачка брана. Појачана је израелска непријатељска тврдоглавост и покренута су два рата „за потпуно уништење“ Либана и Појаса Газе у периоду од само годину и по дана.

Није било могуће да Турска остане посматрач у време у коме су дували ветрови регионалних промена, без обзира на то што регион Блиског истока није био приоритет турске спољне политике током више деценија.

Можда је промена која је Турској дала најјачу инфузију од доласка Партије правде и развоја на власт, управо промена у турској визији сопствене улоге у овом региону која се десила у исто време када су арапски регионални режими постали бремени бројним рецидивима који су додатно оптеретили њихове дотадашње међусобне разлике, углавном настале као резултат посртања до којег је довела иранска политика „хегемонизма“ с једне, и израелска политика интензивирања непријатељства, с друге стране.

Истовремено је политика конзервативизма која је успела да сузбије бројне покушаје промене стања у региону током осамдесетих и деведесетих година прошлог века још од када је Ирак постао главна регионална сила одвраћања, сада постала суштинска слаба тачка у деловању арапских режима. На овај начин су ови режими окончали прву декаду у двадесет и првом веку у потпуној доминацији статичности, паралелно са јачањем динамичности турске политике.

Овде је важно напоменути да није реч само о томе што је динамичност супротстављена статичности, или брзо кретање спорим корацима, или политика акције политици реакције, већ да је апсолутно најважније, а на шта треба да обрате пажњу арапски креатори одлука, то што динамичност Турске укључује и пројекат будућности региона који започиње са арапским Машреком и Ираком.

ПРВО - ДИМЕНЗИЈЕ ТУРСКОГ РЕГИОНАЛНОГ ПРОЈЕКТА

Актуелно турско присуство на Блиском истоку је без пресе- дана током више од осам деценија. Турска је од спуштања завесе на Отоманску империју била окренута Западу, а не Блиском истоку или Азији.

Турска се, дакле, вратила у своју историју, али због своје бу- дућности. За разлику од онога што сматрају неки Арапи, нова тур- ска политика није османизам. Многи од њих истичу да су импре- сионирани политиком турског неоосманизма, радујући се њеном јачем присуству у региону и подсећајући на предности последње империје која је вековима владала исламским светом, а заборавља- јући њене мане. Разлика је, међутим, у томе што нови турски креа- тори одлука спомињу ове мане само када негирају постојање било каквог османског печата. Пример тога је упозорење архитекте ове политике, министра иностраних послова Ахмеда Давутоглуа, да то није империјалистичка политика и да она нема за циљ успоставља- ње хегемоније нити преузимање улоге других држава у региону, нити носи обележја Османлија.

Међутим, ово није једина разлика између садашње Турске и некадашње Османске државе. Ердоганова и Давутоглуова Турска се креће на уском простору на Блиском истоку, а не по читавом овом региону или исламском свету генерално. Попут Ирана, да- нашања турска политика се фокусира на регион арапског Машрека (посебно Сирију) и Ирак. Саудијска Арабија и Египат долазе на друго место приоритета савремене турске политике.

Она се у основи креће по региону о чијем су уједињењу са- њали многи Арапи кроз два пројекта која су прекривена прашином историје под којом су сахрањени многи снови, а то су „Велика Си- рија“ и „Плодни полумесец“. Ова област обухвата Сирију, Јордан, Либан и Ирак.

Ни у једном наступу неког савременог турског политичара не налазимо прецизнију слику краткорочног пројекта Анкаре, као у ономе што је рекао Давутоглу након разговора са председником либанске владе Саадом ал Хариријем, 11. јануара 2010. када је из- јавио да Турска тежи унапређењу трговинских и економских одно- са са Сиријом, Јорданом и Либаном како би се дошло до, како је формулисао, „малог Шенгена“ коме би се придружио и Ирак.

Давутоглу је говорио о напретку постигнутом са трима ис- точним арапским земљама – на нивоу слободне трговине и укида-

ња улазних виза – у правцу стварања малог заједничког тржишта које би се постепено проширивало и обухватило друге земље (тако да постане нека врста малог Шенгена најширег опсега успостављеног између четири земље), посебно издвојивши Ирак: „Ми се надамо да ће се, уколико се ускоро у Ираку поправи ситуација, Багдад придружити овом новом систему, чиме би се процес ширења слободне трговине значајно и ефикасно проширио“.

Током посете Харирија Анкари јануара 2010. г. споразум је комплетиран укидањем виза по систему који личи на Шенген којим су отворене границе између држава Европске уније. Без обзира на то што овај систем који окупља Турску, Сирију, Јордан и Либан не значи унификацију улазних виза, мада није ни много далеко од тога јер је након укидања виза између Турске и сваке од три арапске земље, те већ раније укинутих виза на билатералној основи ове три арапске земље (Сирија и Јордан, Сирија и Либан, Јордан и Либан), постало могуће његово поређење са европским Шенгеном.

Фактор који је навео Турску да начини овако брзе кораке је консензус постигнут између Анкаре која сиријског суседа сматра својим главним улазом у регион из којег је дуго била одсутна, и Дамаска који је односима са Ираном и Турском дао приоритет у својој регионалној политици. Пишући о томе, уредница у листу „Хуријет“ Зејнаб Цорабатли није претерала када је навела „да се до сада није догодило да Турска сарађује с неком страном државом на начин као што то чини са Сиријом“.

Турски успех у изградњи нуклеуса заједничког тржишта са Либаном, као и са Јорданом, поред Сирије, међутим, враћа нас на динамичност њене нове политике и упорну тежњу за превазилажење разлика међу земљама региона. Из тог разлога, изјава председника Башара ал Асада о улози Турске у сиријско-либанском помирењу није изненађујућа. Ал Асад је о томе говорио у Дамаску након састанка Стратешког савета Дамаска и Анкаре, одржаног последње седмице 2009. године, када је дотакао и питање турске улоге према његовој земљи и Либану, рекавши да је „мало људи упознато с тим“.

Није било могуће, међутим, да таква улога оствари успех крунисан посетом ал Харирија сина Дамаску, чему су претходиле оптужбе за сиријску одговорност за убиство његовог оца, без превазилажења јаза између Сирије и Саудијске Арабије. Због тога је вероватно да је управо турска улога та која је допринела постизању помирења између Дамаска и Ријада.

Без обзира на то што Саудијска Арабија, као ни Египат, није међу турским приоритетима у садашњем моменту, догодио се велики напредак у односима између ове две државе, отпочео посетом краља Абдулаха Турској 2006. године, која је била прва те врсте у последње четири деценије, посебно добијајући на замаху посетом турског председника Абдулаха Гула Ријаду фебруара 2009. године. Њихов међусобни обим трговинске размене повећао се са 3,3 милијарде америчких долара у 2006. години, на 5,6 милијарди 2009. године, а да се не говори о порасту вредности инвестиција. Ови односи, међутим, нису достигли ниво турских односа са Сиријом, Јорданом и Либаном, без обзира на то што их је саудијски министар спољних послова емир Сауд Фејсал током својих разговора са турским колегом Давутоглуом у Ријаду, вођених 2. јануара о.г. описао као стратешке.

Врхунски приоритет у арапској политици Турске су кратко-рочно, а можда и средњорочно у пет наредних година, Сирија, Јордан и Либан, затим Ирак у коме Анкара жели да види стабилизацију ситуације припремајући се за продубљивање односа с њим, пошто је поставила снажне основе том унапређењу кроз Стратешки савет за сарадњу на високом нивоу, састављеном од већег броја министара, који се баве питањима енергетике, трговине, економије, финансија, комуникационе технологије, пољопривреде и другим. Ова посебна заинтересованост према Ираку није само због аспирације Турске да ојача своју улогу у Ираку као одговор на повећан утицај Ирана у овој арапској земљи, већ и због нескривене неопходности да се заокружи систем који се показао успешним према Сирији, Јордану и Либану. Ако ирански ајатолаха није заборавио да је Багдад некада био поприште жестоке борбе између сафавидског Ирана и османске Турске, ова историја није пала у заборав ни новој Анкари, која је, међутим, почела да гледа на будућност модерним дурбином, видећи кроз њега своју улогу кроз пројекат којим делује у региону, усмереном ка миру, изградњи и просперитету, а не к рату, уништењу и пропасти.

Управо је то оно чему тежи нова турска политика шаљући до сада јасне индикаторе о томе да се базира на неколико кругова мањег и већег значаја од којих је међу најзначајнијима круг арапског Машрека и Ирак. Имајући у виду тешкоћу прикључења и Ирана овом кругу, Турска подржава идеју коју сиријски председник ал Асад повремено изражава о четворној унији која би окупљала Дамаск, Анкару, Техеран и Багдад. После овога би се кругу прикључиле и земље Савета за сарадњу Залива и Египат, мада турски дискурс о овоме до сада није сасвим јасан.

Могућно је да овај круг не буде постојао сам за себе, већ као део слике о којој сања Турска у погледу будућности региона као блискоисточне уније, што и даље остаје мистериозно, а остаће тако и у дужем наредном периоду због великих изазова с којима се суочава овај нови пројекат којег је Турска замислила на крилима своје актуелне динамичне политике.

ДРУГО – ИЗАЗОВИ ПРЕД ТУРСКИМ ПРОЈЕКТОМ: ДА ЛИ ЈЕ ПОЛИТИЧКА ДИНАМИКА ДОВОЉНА?

Многи арапски грађани посматрају садашњу турску политику с мешавином чуђења и респекта. Међутим, оно што највише изазива чуђење код њих је њена динамика која можда није довољна да се превазиђу крупни изазови с којима се суочава турски регионални пројекат. Оно што упада у очи посматрачу на Блиском истоку је кретање Турске које се не успорава. Турска тренутно изгледа као једна од најутицајнијих земаља у збивањима у овом региону, након што је дуго времена била скрајнута везујући се за Европу и пактирајући преко ње са Израелом.

Упркос томе што су се зачеци онога што се сматра повратком Турске у њену историју и традицију појавили уочи инвазије на Ирак 2003. када није дозволила америчким трупам да уђу на север Ирака преко њене територије, она је годинама била у стању ишчекивања, посматрајући велике промене у региону. Показало се да је Анкара током периода од 2003. до 2007. мало одступила пратећи шта се збива око ње и привикавајући се на деловање у складу са новом регионалном ситуацијом, споро се формирајући у сенци иранске експанзије, арапског одсуства, израелске непопустљивости и америчких грешака.

Због тога, онда када је кренула да се шири по региону упућујући се у дубину збивања у њему, били су изненађени само они који су сматрали да је турско одбијање сагласности Американцима да уђу у Ирак преко њених граница тек пролазан став. Они су занемарили значај напретка који се у њој догодио, а који је донела Партија правде и развоја долазећи на власт и превидели су регионалне промене које су Турску навеле да обрати пажњу на своје суседство, при чему је она кренула заправо од својих животних интереса и будућности, а не од носталгије за османском прошлoшћу која је остала историја.

Став Турске, који је изазвао велику пажњу, према израелском непријатељству против Појаса Газе крајем 2008. обелоданио је је-

дан од битних елемената њеног новог присуства у региону, а то је преиспитивање присних односа са јеврејском државом.

Овакав став је био неопходан како би се редефинисала турска регионална улога, те како би се изградио препознатљив облик њене политике са исто тако препознатљивим уравнотеженим садржајем. Она је овакав облик задобила током рата против Газе и после њега, а посебно када је Ердоган напустио позорницу Конференције у Давосу 29. јануара 2009. у знак протеста што му није дато довољно времена да одговори израелском председнику Шимону Пересу у оквиру политичког сукоба између њих двојице у вези са тим ратом. Турска је желела да придобије значајан део арапског јавног мњења водећи популистичку политику и супротстављајући се Израелу.

Међутим, важније од тога када је реч о Турској је то што она не може да редефинише своју улогу на Блиском истоку без преформулисања односа са Израелом. Ако је основа новог турског присуства на Блиском истоку способност за отвореност према земљама региона као целине и жеља за решавањем несугласица између тих земаља, онда је потребна уравнотеженост у односима са свим овим земљама, тако да односи са једном од њих нису на рачун других, „нисмо са једнима против других“.

Зато је постављање Турске према Израелу у облику који даје утисак одлучности само једна од потреба њене нове улоге која почива на унапређењу сарадње са различитим регионалним факторима и жељи за регионалном равнотежом, намећући се као најспособнија сила за решавање криза и њених садржаја, те предводећи регион ка новој етапи, мирнијој, с мање сукоба, с мање насиља и потреса, стварајући климу која ће пружити више простора сарадњи усмереној ка јачању могућности за економски раст.

Као што је снижавање нивоа односа са Израелом неопходно за овакав пројекат, тако Турска сматра и да је подизање нивоа односа са Ираном ништа мање потребно, без обзира на то што турски пројекат изгледа супротстављен пројекту Техерана који тежи да буде прва регионална сила преко слогана о противљењу, отпору и супротстављању, праћено мешањем у све већи број арапских заједница у којима држи у рукама јаке карте.

Пред Турском, упркос овим разликама, нема другог пута сем развоја односа са Ираном ради постизања баланса на коме почива њен пројекат, с једне стране, те доказивања легитимитета њеног позивања на превазилажење проблема, што се јавља као један од

најважнијих основа њене нове улоге на Блиском истоку, с друге стране.

Упркос томе, Израел и Иран, свако са своје стране и на свој начин, и даље стоје као највећи изазов новој турској улози фокусираној на постизање регионалне стабилности или како то назива креатор ове улоге, министар спољних послова Ахмед Давутоглу, „стварање стабилног и просперитетног региона“. Ове две земље, не само због међусобног неслагања, већ баш због тог неслагања, представљају главни извор регионалне напетости која у себи носи перманентну ратну опасност.

Пошто је Турска у свом новом руху преузела улогу водећег миротворца на Блиском истоку, природно је да је прати напетост коју ствара ратна клима увек када пут изгледа блокиран пред мировним решењем за арапско (палестинско-сиријско) израелски конфликт и конфликт око иранског нуклеарног програма. Нескривена веза између ова два конфликта може у сваком тренутку да запали регион од Арапског залива до Средоземног мора.

Овим се поставља логично питање изводљивости нове турске политике којој је тешко да реши или бар неутралише ова два конфликта како би се ограничили њихови негативни утицаји на улогу коју жели да игра.

Како је могуће озбиљно тежити ка стабилном и просперитетном региону док се ова два конфликта крећу ка још дубљој кризи мултипликујући регионалну напетост и чинећи да овај регион у сваком тренутку буде изложен могућности ерупције?

Због тога постоји очигледна забринутост Турске увек када политички ћорсокак у било ком од два конфликта доведе до ескалације која прети даљим конфронтацијама, као што се догодило, на пример, после последњих израелских претњи Сирији фебруара 2010. године, када се појавила опасност од жестоког регионалног заостравања. Упркос томе што је ова ескалација остала само на нивоу реторике, ни оптимисти више не одбацују могућност избијања новог војног конфликта у неком тренутку.

Ово објашњава иницијативу Турске од 2009. године да спонзорише индиректне преговоре између Сирије и Израела, у намери да се створи клима за наставак тих преговора након њихове пропасти због израелског непријатељства против Газе крајем исте године. Исто важи и за турску иницијативу за посредовање између Ирана и великих земаља. Био је приметан брзи покрет Анкаре у покушају да се испуни преговарачка празнина настала због иранског неприхватања понуде Међународне агенције за атомску енер-

гију у вези са обogaђивањем осиромашеног уранијума. Посета турског министра спољних послова Техерану 16. фебруара 2010. године била је четврта током само пет месеци.

На овај начин, изгледа да је пројекат Турске за постизање мира, стабилности и просперитета на Блиском истоку пред великим изазовима чији су главни извор Иран и криза око његовог нуклеарног програма, с једне стране, и Израел и његова непријатељска политика, с друге стране. Опасност од избијања рата може да угрози турски пројекат без обзира на динамичност њене политике.

Није случајност да се у двома одвојеним америчким проценама садашњег стања на Блиском истоку констатује да се могућност рата повећава, а не смањује. Овакав закључак су, уз коришћење различитих формулација и другачијих аргумената, извели Институт Брукингс и Универзитет Харвард. До истог резултата је дошао и израелски Универзитет Тел Авив у недавно објављеном извештају.

Ове процене се ослањају на мишљења многих стратешких аналитичара који сматрају да је ситуација на Блиском истоку изашла ван контроле председника Барака Обама након пропасти многих очекивања у вези са његовом способношћу да обезбеди решење за палестинско-израелски конфликт и елиминише кризу са Ираном.

Шта је то што турска динамика може да учини у овој регионалној ситуацији која се креће ка даљем усложњавању? То је право питање које се сада поставља, стављајући њен нови пројекат на још јачу ветрометину.

У сваком случају, битно је да Турска кроз своју актуелну динамику буде још способнија да се бави политичким последицама сваке војне ескалације која би могла да погоди арапски свет чија га статичност ставља у тешку позицију пред тешкоћама на различитим нивоима.

